

Завдяки організованому на цих принципах трудовому вихованню у Павлівській школі не було жодної дитини, байдужої до праці. У книзі „Сто порад учителям” В.О. Сухомлинський підкреслював: „Ми переконалися, що тільки завдяки праці, в якій є піт і мозолі, і втома, людське серце стає чуйним, ніжним. Завдяки праці людина стає здатною пізнавати навколишній світ серцем. Дитина-трудівник, підліток-трудівник бачать людей зовсім не так, як той, хто не знає справжньої праці” [5, с. 554].

Розробляючи методику трудового виховання, учений зазначав, що його успіх залежить не тільки від правильного формулювання принципів і дотримання їх, а й від належно підготовленої матеріальної бази, оптимального визначення видів трудової діяльності, що пропонується дітям, а також від педагогічно доцільних форм і методів виховної роботи. Тому висвітленню цих питань видатний педагог відводив значне місце у своїх працях.

Таким чином, В.О. Сухомлинський вніс вагомий вклад у теорію і практику трудового виховання. Він глибоко розкрив значення праці у житті людини і переконливо довів, що праця, відірвана від інтелектуального, морального, естетичного, фізичного виховання; від творчості, від інтересів і потреб не є ефективною у педагогічному відношенні. Вона тільки тоді виконує функцію могутнього вихователя, коли стає духовною потребою особистості.

Література

1. Сухомлинський В.О. Духовний світ школяра. Вибр. твори в 5 т. – К.: Рад. шк., 1976. Т. 1. – С. 496.
2. Сухомлинський В.О. Вибр. твори у 5 томах. Т. 5. – С. 78, 87, 90.
3. Сухомлинський В.О. Павлівська середня школа. Вибр. твори в 5 т. Т. 4. – С. 307.
4. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості. Вибр. твори в 5 т. Т. 1. – С. 174 – 175.
5. Сухомлинський В.О. Сто порад учителям. Вибр. твори в 5 т. Т. 2. – С. 554.

УДК 371. 315. 6.

Валентьєва Т.І.

В.О.СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО РОЗВИТОК СПОСТЕРЕЖЛИВОСТІ, МИСЛЕННЯ ТА МОВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ПРИРОДИ

У статті розглядаються ідеї В.О. Сухомлинського щодо ефективного впливу активного спілкування молодших школярів з природою на розвиток їх мислення, спостережливості та мовлення.

В статье рассматриваются идеи В.А. Сухомлинского относительно эффективного влияния активного общения младших школьников с природой на развитие их мышления, наблюдательности и речи.

Проблема розвитку мислення, спостережливості, мовлення підростаючого покоління є особливо актуальною на даному етапі розвитку нашого суспільства, оскільки, як ніколи раніше, важливо, щоб сучасна школа, насамперед, приділяла увагу формуванню творчих особистостей, здатних нестандартно, продуктивно мислити, впевнено почуватися в умовах демократії. Зокрема, у Державному стандарті початкової загальної освіти передбачено “формування досвіду творчої діяльності учнів, розвиток активного пізнавального ставлення до дійсності”, формування “розумових здібностей учнів, їх емоційної сфери, спостережливості” [1].

Аналізуючи творчий досвід В.О. Сухомлинського, можна зазначити, що проблема розвитку спостережливості, мислення та мовлення молодших школярів засобами природи є наскрізною у його наукових працях. Мудрий вчитель вважав вміння “спостерігати, думати, висловлювати думки” [4, с. 99] одними із найнеобхідніших для успішного навчання і розвитку дітей. Василь Олександрович розумів що процеси мислення, спостереження та мовлення існують у тісному взаємозв’язку і прагнув до того, щоб зазначені якості дітей розвивалися синхронно: “Уміння думати тісно пов’язане з умінням спостерігати, уміння висловлювати думку починається з уміння спостерігати й уміння думати” [5, с. 408].

Досвідчений педагог доводив, що найлегше навчити молодших школярів спостерігати, мислити та висловлювати свої думки, якомога частіше організовуючи з ними подорожі у природу до джерела живої думки і слова. Проте В. Сухомлинський зазначав, що природа сама по собі не виховує, виховує лише активна взаємодія дитини з нею: "Природа – невичерпне джерело думки, школа розвитку розумових здібностей. Не пасивне милування, а діяльне, активне пізнання як творчість – ось та найтонша сфера діяльності, де знаходиться невичерпне джерело розумового збагачення і розвитку" [5, с. 402]. Саме тому, створюючи "Книгу природи", плануючи 300 яскравих спостережень, Сухомлинський детально продумував, що саме має стати джерелом думки його вихованців.

Під час проведення уроків мислення в природі важливим, на думку В. Сухомлинського, є вміння вчителя день у день вчити дітей підмічати незвичайне у звичайному, показувати дітям знайомий світ з нової, можливо, неочікуваної сторони. Коли перед дітьми відкривається несподіване у навколишньому світі, його таємниці і краса, вони щиро дивуються раніше не поміченому, прихованому, а подив, як відомо, започатковує мислення. Василь Олександрович "прагнув до того, щоб подив перед таємницями природи, переживання радості пізнання ставали ніби поштовхом, що пробуджує і активізує дітей" [6, с. 124].

Викликало неспокій педагога розуміння того, що у традиційній навчально-виховній системі з перших днів навчання дитини у школі порушується рівновага сигнальних систем: перевантажується друга сигнальна система, а перша практично лишається без навантаження, виконуючи допоміжні функції. Відомо, що активність логічного мислення обумовлюється сенсорною активністю: стануть пасивними органи відчуттів – знизиться активність мислення. Спираючись на багаторічний досвід, мудрий вчитель переконував: "чим більше дитина пізнає, чим більше відкриває не помічених у повсякденному житті закономірностей, тим глибше в неї бажання знати, тим помітніша чутливість органів сприймання до явищ навколишнього світу, тим тонші зв'язки органів сприймання з мисленням" [6, с. 138]. Талановитий педагог вважав що знання, набуті під час спостережень будуть тим глибшими і міцнішими, чим яскравіші чуттєві враження дитина дістане під час сприймання об'єктів і явищ дійсності: "Чим більше абстрактних істин, узагальнень треба засвоїти на уроці, чим напруженіша ця розумова праця, тим частіше учень повинен звертатися до першоджерела знань – природи, тим яскравіше повинні закарбовуватися у його свідомості образи і картини навколишнього світу" [6, с. 129].

Василь Олександрович піклувався про те, щоб діти користувалися активними формами пізнання довкілля. "Дуже важливо, – говорив він, – щоб мислення учнів ґрунтувалося на дослідженні, пошуках, щоб усвідомленню наукової істини передувало нагромадження, аналіз, зіставлення і порівняння фактів" [6, с. 142]. Сухомлинський закликав вчителів намагатися не повідомляти готові істини, а спонукати дітей самостійно відкривати їх, бо "втискаючи у голову дітям готові істини, узагальнення, умовиводи, вчитель підчас не дає дітям можливості навіть наблизитись до джерела знань і живого слова, зв'яже крила мрії, фантазії, творчості" [6, с. 67]. Педагог прагнув до того, щоб кожна дитина змогла відчути радість успіху у розумовій праці, адже "дитина за своєю природою – допитливий дослідник, відкривач світу" [6, с. 32]. Для цього потрібно вчити її мислити, спостерігаючи, досліджуючи природу. "Я ставив за мету: закарбувати в свідомості дітей яскраві картини дійсності, добивався того, щоб процеси мислення відбувалися на основі живих, образних уявлень, щоб діти, спостерігаючи навколишній світ, установлювали причини і наслідки явищ, порівнювали якості і ознаки речей" [6, с. 129]. Оволодіваючи прийомами раціонального мислення, "спостерігаючи, думаючи, вивчаючи, зіставляючи, діти знаходять істину, або ж бачать, що для відкриття істини потрібні нові спостереження, потрібне читання, експеримент" [6, с. 209].

В. Сухомлинський приділяв велику увагу проблемному методу навчання. Він закликав учителів якнайчастіше ставити дітям проблемні запитання стосовно спостережуваного, навчати дитину основам наукового мислення: спонукати саму ставити собі проблемні запитання, висувати припущення щодо шляхів розв'язання, привчати шукати відповіді на них у природі, адже мислення починається там, де у дитини виникає потреба відповісти на питання. Чим краще у дітей розвинута спостережливість, "чим більше вони помічають, тим більше виникає запитань..." [6, с. 33], тим більше "їжі для розуму". На запитання дітей Сухомлинський радив давати мудрі відповіді, які б не розкривали повністю суть питання, а підштовхували дитину до самостійного мислення: "Залишайте завжди щось невідоме, щоб дитині захотілося ще і ще раз повернутися до того, про що вона дізналася" [6, с. 41]. Він намагався відповідати на запи-

тання так, “щоб не тільки розкрити перед дітьми сутність явищ природи, а ще більше розпалити вогник допитливості і любові до знань” [6, с. 122].

На думку Сухомлинського, уроки мислення вчать засвоювати матеріал не зусиллям пам'яті, а зусиллям думки. А ось “підміна думки пам'яттю, яскравого сприймання, спостереження за сутністю явищ заучуванням – велика вада, що отуплює дитину, відбирає врешті охоту до навчання” [6, с. 127].

Педагог надавав виняткового значення розвитку прагнення дитини до активної творчої діяльності: кожна дитина має потребу самовиражатися у творчості, “вчителю треба тільки вміло вести її в світ творчості” [2, с. 515].

В. Сухомлинський прагнув до того, щоб навчання у школі було не тільки обов'язком, а, перш за все, натхненною працею творчого розуму: нехай “маленька дитина повторює те, що було вже зроблено, створено іншими людьми, але, якщо це діяння – плід її власних розумових зусиль, – вона творець, її розумова діяльність – творчість” [2, с. 481]. Василь Олександрович особливо наголошував на тому, “що в житті дітей чільне місце має посідати творчість словом” [2, с. 507]. А дитячу творчість можна пробудити тільки якщо поряд творчий педагог. “Творчість учителя, думка, втілена в художнє слово, є іскринкою, що запалює вогник дитячої творчості” [2, с. 512]. Він вважав, що активна взаємодія з природою може стимулювати до мислення, до словесної творчості навіть наймовчазніших, найпасивніших дітей.

Великого значення Василь Олександрович надавав “казковому періоду розумового виховання” дітей. У Павлівській середній школі він вперше почав широко використовувати у роботі з молодшими школярами методику створення творів-мініатюр та казок на основі спостережень за природою, бо був переконаний: “Без казок немислимий повноцінний розумовий розвиток дітей” [4, с. 100].

Отже, за В.Сухомлинським, активне спілкування дитини з природою є ефективним засобом синхронного розвитку таких важливих якостей особистості як спостережливність, мислення та мовлення. Ідеї Василя Олександровича не втрачають своєї актуальності і в наш час, що зумовлює потребу використання їх вчителями початкових класів для вирішення педагогічних проблем сьогодення на рівні вимог сучасного суспільства.

Література

1. Державний стандарт початкової загальної освіти // Початкова школа. – 2001. – № 1.
2. Сухомлинський В.О. Методика виховання колективу. // Вибрані твори в 5 томах. Т. 1. Вид-во “Радянська школа” Київ, 1977.
3. Сухомлинський В.О. Павлівська середня школа. // Вибрані твори в 5 томах. Т. 4 Вид-во “Радянська школа” Київ, 1977.
4. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості. // Вибрані твори в 5 томах. Т. 1 Вид-во “Радянська школа” Київ, 1977.
5. Сухомлинський В.О. Розмова з молодим директором. // Вибрані твори в 5 томах. Твори. Т. 4 Вид-во “Радянська школа” Київ, 1977.
6. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям. // Вибрані твори в 5 томах. Т. 3 Вид-во “Радянська школа” Київ, 1977.